

Anonymova kronika

Charakteristika jednou vetou:

Kronika anonymného notára kráľa Bela (pravdepodobne Bela III.), známa aj pod názvom gesta Hungarorum, je dôležitým historickým a literárnym dokumentom z dejín stredovekého Uhorska, jedným z prameňov starých slovenských dejín a tiež veľkou záhadou pre historikov.

Životopisné údaje:

Keďže autor tejto slávnej kroniky je anonymný – neznámy, historici mu dali meno Anonymus. Dodnes sa jednoznačne nedohodli, kto sa pod týmto menom môže skrývať, lebo jediným (nejasným) podpisom autora je prvé písmeno prvej vety latinského textu – veľké P. (Preklad prvej vety: “Magister zvaný P a niekdajší notár najslávnejšieho uhorského kráľa Bela blahej pamäti posielal svojmu najmilšiemu priateľovi N., mužovi ctihodnému a v spisovateľskom umení vzdelanému, pozdrav a zvesť o splnení jeho žiadosti.”) Ozdobná začiatková iniciála môže znamenať skratku prvého písmena autorovho mena, no rovnako môže ísť o tzv. suspenziu, teda skratku predpony prae - v slove Praedictus, t. j. prv spomínaný. Druhou záhadou, ktorá sa skrýva v prvej vete Anonymovho textu je problém časového vymedzenia vzniku diela. Autor o sebe píše, že kedysi bol notárom najslávnejšieho kráľa Bela. V uhorských dejinách boli však nositeľmi tohto mena štyria králi a Anonymus nehovorí, o ktorého z nich ide. Ku každému z nich by sa ako notár dal priradiť a historici to tak aj urobili. V poslednom období však prevážil názor, že išlo o kráľa Bela III., ktorý žil v rokoch 1172 – 1196. Problémy historikom spôsobuje i to, že zachovaný text diela nie je originálom, ale neskorším odpisom z tretej tretiny 13. storočia, keď už kráľ a aj jeho notár boli mŕtvi a prepisovateľ mohol vsunúť do textu aj slová, ktoré tam pôvodne neboli. Ak bol kráľom skutočne Belo III., a anonymný notár pôsobil v jeho kancelárii, dielo vzniklo po panovníkovej smrti koncom 12. storočia. Isté však je, že autor bol uvedomelým Maďarom, vo svojom diele chcel svoj národ a jeho panovníkov predstaviť v čo najlepšom svetle a nemohol tušiť, že jeho dielo o šesť – sedem storočí bude využívané na rozdúchavanie nevraživosti medzi národmi v Uhorsku.

Dielo:

Zámer Anonymovho diela spočíval v tom, že chcel napísať o pôvode Maďarov a o ich činoch tak, aby sa o tom všetkom nemuseli dozvedieť „z nepravdivých povestí vidiečanov alebo z táravého spevu igrícov“, ale z presného vysvetlenia písomností a jasného výkladu dejín. Dielo bolo s najväčšou pravdepodobnosťou určené zahraničnému čitateľovi a vzhľadom na to Anonymovi išlo o oslávenie veľkosti a hrdinskosti jeho „tak veľmi vznešeného maďarského národa“. Tomu slúži tvrdenie, že Álmoš pochádzal z Atilovho rodu, že Maďari pri príchode do Panónie neboli len dobyvateľmi, ale hlásili sa o svoje práva po svojich predkoch – Hunoch. Bezmennému notárovi išlo o pozitívne vykreslenie Maďarov možno i preto, aby im vylepšil povest', keďže boli známi lúpežnými výpravami. Autor však možno mal aj iné zámery – pri spracúvaní historických udalostí premietol do nich aj prvky zo svojej súčasnosti, ktoré sa viažu k obdobiu panovania Ondreja II. Pre toto obdobie bolo charakteristické štedré obdarúvanie - rozdávanie kráľovských majetkov v prospech aristokracie – aj cudzincov, ktorí do krajiny prišli v sprievode Ondrejovej manželky Gertrúdy. Anonymus ako zástanca starých domácich šľachtických rodov zrejme chcel, aby z obdarúvania mali prospech najmä ich členovia, preto im priradil alebo vymyslel predkov, ktorí sa zaslúžili o prosperitu a veľkosť štátu. Chcel vidieť také fungovanie spoločnosti, ktoré by reflektovalo dejiny. Ako uvádza historik Pavel Dvořák, kronika je zmesou faktov, tradícií, výmyslov a azda aj informácií zo starších prameňov, cenná je v opisoch, zmienkach, narážkach, v stredovekom literárnom štýle, v dobových názoroch, no nie vo vlastnom deji, ten je vymyslený. Je to viac historický román než kronika. Najmä v súvislosti s históriou veľkomoravského Slovenska a Nitry sa o ňu ako o prameň vôbec nemožno oprieť.

Podrobnejšie o diele:

O Anonymovu kroniku sa opierala od 18. storočia podmaniteľská teória Maďarov o uhorskom národe, podľa ktorej „zvyšky porazeného ľudu kráľa Svätopluka“ nemali nárok sa hlásiť k víťaznému „natio Hungarica“. Reakciou na útoky na práva Slovákov boli obranné vyjadrenia mnohých slovenských vzdelancov – od Jána Baltazára Magina (opieral sa o Nestorov letopis z 12. storočia), Samuela Timona, Juraja Papánka, Juraja Sklenára a ďalších. Historici dlho analyzovali Anonymovu kroniku ako sporný prameň a diskutovali o nej na akademickej pôde, nešťastím však bolo, keď sa v 19. a na začiatku 20. storočia stala nástrojom ideológov a politikov v procese násilnej maďarizácie nemaďarských národov v Uhorsku. Preto romantický slovenský historik Franko Vítazoslav Sasinek preložil do slovenčiny Anonymovu kroniku, aby ju ako hodnoverný prameň spochybnil.

Zámeru diela zodpovedá aj jeho forma. Navonok autor odmieta neoverené informácie, v skutočnosti však nepíše historické dielo – kroniku či letopis, ale románové gesta – prozaický útvar, ktorý vznikol vo Francúzsku, vychádza z ranostredovekého dejepisectva, žánrovo čerpá z hrdinskej epiky a jeho úlohou je čitateľa viac pobaviť než spoľahlivo informovať. Nebola preňho záväzná chronológia, vytvára typizované hrdinské postavy, pre ktoré nachádza vzory v dobových západoeurópskych rytierskych románoch. Jeho Álmoš i Arpád povzbudzujú svoje vojská slovami Alexandra Veľkého, jeho hrdinovia konajú v duchu dvorskej etiky a rytierskych cností, ktoré sa v Európe formovali v priebehu 12. storočia, no v Uhorsku boli len v začiatkoch. Kniežatá zasielajú vzácne dary, rokujú prostredníctvom vznešených poslov, knieža a jeho bojovníci sa zúčastňujú na skvelých hostinách a turnajoch (je tu prvá uhorská zmienka o rytierskom turnaji). Pútavo napísané pasáže sa v texte striedajú so stereotypnými opismi bitiek a hrdinských činov, neraz sa opakujú od slova do slova. Napriek tomu je to však pozoruhodný historicko-literárny spis, ktorý slúži na lepšie poznanie uhorských i slovenských dejín.

Úryvky:

Anonymova kronika – 1. úryvok

Magister zvaný P a niekdajší notár najslávnejšieho uhorského kráľa Bela blahej pamäti posielal svojmu najmilšiemu priateľovi N., mužovi ctihodnému a v spisovateľskom umení vzdelanému, pozdrav a zvesť o splnení jeho žiadosti. Požiadal si ma, aby som napísal o pôvode uhorských kráľov a ich veľmožov, ďalej to, ako sedem náčelníkov, ktorí sa nazývajú Hetumoger, odišlo zo skýtskej krajiny, to, aká je skýtska krajina a ako bol splodený knieža Álmoš, prečo sa prvý maďarský knieža, od ktorého si uhorskí králi odvodzujú svoj pôvod, volá Álmoš, koľko kráľovstiev a kráľov si podmanili, a to, prečo ľud, ktorý sa v jazyku cudzincov volá Hungari a vo svojom vlastnom zasa Maďari, odišiel zo skýtskej krajiny...

Anonymova kronika – 2. úryvok

Prvým kráľom Skýtie bol Magog, syn Jafetov, a onen národ sa podľa Magoga nazýval Moger – Maďar. Z jeho potomstva vzišiel aj najslávnejší a najsilnejší kráľ Atila, ktorý v roku vtelenia pána 451, vyraziac so silným vojskom zo skýtskej krajiny, prišiel do Panónie. A keď odtiaľ vyhnal Rimanov, získal tam vládu a za kráľovské sídlo si ustanovil miesto pri Dunaji nad teplými vodami. Po dlhom čase vzišiel z potomstva kráľa Magoga Ugek, otec kniežata Álmoša, od ktorého si odvodzujú pôvod uhorskí králi a kniežatá.

Anonymova kronika – 3. úryvok

V tom istom čase knieža Arpád videl, ako je vďaka svojim bojovníkom vysoko vyzdvihnutý a dobre chránený, a tak vyslal po vzájomnej porade na výpravu mnoho bojovníkov, aby si podrobil ľud od hradov Gemer a Novohrad, a ak im bude šťastie priať, aby postúpili k českým

hraniciam až po hrad Nitra. A pretože mali v sebe Božiu milosť, báli sa ich všetci ľudia, a to najviac preto, lebo sa dopočuli, že knieža Arpád, Álmošov syn, pochádza z pokolenia kráľa Atilu. Vtedy sa im všetci obyvatelia tej krajiny, Slovania, ktorí boli prv poddanými kniežaťa Salana, zo strachu dobrovoľne podrobili, nikto ruku na odpor nepozdvihnúc. A tak im s veľkou bázňou a strachom slúžili, akoby oni už dávno boli ich pánmi.

Gesta:

Pojem gesta v stredovekej latinčine pôvodne označoval úradné spisy. Dnes ním označujeme dejepisecký žáner, ktorý vznikol v stredoveku a jeho cieľom bolo zachytiť v próze, menej často vo veršoch, činy významných osobností, predovšetkým cirkevných hodnostárov, ale tiež svetských vládcov od začiatku ich panovania. Gesta predstavujú prechodný žáner medzi kronikou a biografiou. Literárna úroveň žánru bola limitovaná cieľom, v zásade však kolísala od suchých analistických záznamov až po pestré opisy – krajín, národov, osobností. Pretože gesta sa spájali s obdobím vrcholného stredoveku, dominujúcim jazykom bola latinčina. K najznámejším dielam napísaným formou gesta patria Gesta Karoli Magni Imperatoris z 9. storočia, Gesta Romanorum zo 14. storočia, v ľudovom francúzskom jazyku sa v stredoveku vyvinuli v chanson de geste. U nás najznámejším dielom v tomto žánre je Anonymova kronika – gesta Hungarorum - činy Maďarov.

Zaujímavosti:

Pri určovaní obdobia, z ktorého Anonymova kronika pochádza, zohrávali okrem priamych historických súvislostí významnú úlohu aj informácie o tom, aké peniaze sa vtedy používali, aké výrazy boli práve aktuálne a podobne. Jedna zaujímavá informácia súvisí s ťavami. Podľa Anonyma Arpád daroval kniežaťu Salanovi okrem iného aj dvanásť tiav. Ťavy však daroval aj Belo III. a to nemeckému cisárovi Fridrichovi I. Barbarossovi, keď sa ten uberal cez Uhorsko so svojou križiackou výpravou do Svätej zeme. Podľa historika M. Florianusa sa teda ťavy ešte v období Bela III. v Uhorsku používali, no potom už o niečom takom niet ani zmienky.

Na okraji budapeštianskeho mestského parku Városliget je socha sediaceho muža v mníšskom habite. V pravej ruke má stilus, stredoveké písárske náčinie, pod ľavou má roztvorenú knihu, ktorej prvá strana sa začína písmenom P. Táto tajuplná socha má tvár takú zahalenú kapučňou, že črty sa nedajú rozoznať. Je to socha notára Anonyma.

Myšlienky:

„Po prvý raz som sa s Anonymovou kronikou stretol pred viac ako 25 rokmi. Písal som o dejinách starej Nitry a Anonymova kronika má v dejinách tohto mesta nezastupiteľnú úlohu. No nielen v dejinách Nitry, aby som hneď v úvode neznižoval jej význam; je to jeden z kľúčových prameňov starých slovenských dejín, no ja som ho vtedy musel čítať v takmer storočnom časopiseckom preklade Fraňa Víťazoslava Sasinka. Ten síce má svoje čaro, ale nijaké záruky, že je správny. Lebo raz darmo, bol to preklad nadšeného laika, vlastenca, ktorý však dôkazom kladeným na historický prameň predbehol čas... (P. Dvořák v úvode knihy Vincenta Múcsku Kronika anonymného notára kráľa Bela)

„No nielen v záujme historickej pravdy leží podkopať bludy Anonyma, lež i v záujme našej slovenskej národnej cti a nášho národného práva v Uhorsku; lebo Anonym len kydá hanu na otcov našich a vnucuje otrocké jarmo na šije Slovákov. Jestli kde v noci Anonymovej zablisne sa hviezdička dákej historickej zprávy, je to len skúpe zrníčko medzi plevami...“ (F.V. Sasinek – Slovenský letopis pre históriu, topografiu, archeológiu a ethnografiu - z roku 1877)

„Anonymné Činy Maďarov sú dodnes nepochybne najväčšou záhadou uhorskej medievistiky. Bezmenný notár a jeho opus totiž už vyše dvestopäťdesiat rokov tak intenzívne zamestnávajú pozornosť historikov, že počet strán, ktoré sú im venované, sa v súčasnosti počíta už na desiatky, ba možno aj stovky tisíc. A paradoxne, napriek tejto ohromnej produkcii a intelektuálnemu vypätiu dodnes neexistuje jednoznačne prijímaný názor ani na osobu záhadného autora a ani na jeho Gesta Hungarorum...“ (V. Múcska)

„Spor medzi „podmaniteľskou“ a „pohostinnou“ teóriou medzi Maďarmi a inými národnosťami v Uhorsku vznikol až v období barokovej a osvietenskej historiografie, teda tej historiografie, ktorá sa už začala pokúšať seriózne bádať o vlastných národných dejinách alebo dejinách ako takých a už sa snažila oprostiť od rôznych stredovekých legendistických prístupov. Zhodou okolností práve v tomto období sa medzi učencami začali formovať aj myšlienky o charakteristikách národných, o národnej minulosti. Presne v tomto duchu sa vytvorili dve názorové skupiny, na jednej strane to bola historiografia, reprezentovaná I. Katonom, teda vzdelaným a erudovaným profesorom na trnavskej, neskôr na budínskej univerzite, ktorý Anonyma bral ako hodnovernú mincu a napísal svoje dejiny v jeho duchu. Proti nemu vystúpil tunajší bratislavský gymnaziálny profesor J. Sklenár, ktorý napísal obranu, pokus o vyvrátenie Katonovej teórie a tam hovorí, že nie výbojmi, nie podmanením, ale naopak, že Slovania, resp. Slováci sa pripojili k Maďarom dobrovoľne a spoločne potom začali vytvárať nový štát. Tieto dva náhľady pretrvali v historiografii až do 19. storočia, až potom historická veda začala používať tzv. pozitivistické metódy, teda metódy striktnej kritiky prameňov a až potom sa aj maďarská historiografia začala stavať k Anonymovi skeptickejšie, objektivizovala pohľad naňho. „ (V. Múcska)

„Je to zaujímavé čítanie, iste nie v zmysle Dana Browna alebo niečoho podobného, ale kto sa zaujíma o históriu, odporúčam mu prečítať si to...“ (V. Múcska)